

XXI ASRDA CHET TILINI O'RGANISHNING AHAMIYATI VA UNI O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi filologiya va tillarni o'qitish
(arab tili) yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Ro'zimurodova Sohiba Bekzodovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada til o'rganishning bugungi kundagi ahamiyati va texnologiyalar asrida yoshlarga zamonaviy usul va metodlarni qo'llagan holda chet tilini o'rgatish haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, maqolada eng ommalashib borayotgan onlayn platformalar hamda ularning qanday imkoniyatlarga ega ekanligi haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tildi. Shu bilan birga, yurtimizda so'nggi yillarda til o'rganishga qaratilgan e'tiborning sezilarli darajada oshganligi bir nechta misollar orqali hikoya qilinadi.

Kalit so'zlar: Chet tili, til bilish darajasini belgilovchi sertifikat, chet tilini o'rganish va o'rgatish, videoselekt, Hellotalk, Duolingo, FluentU, globalizatsiya.

Hozirgi kunda jamiyatga nazar solsak, uning juda tez sur'atlarda rivojlanayotganligi, har kuni yangidan yangi texnologiyalarning hayotimizga kirib kelayotganligiga guvoh bo'lamiz. Bu esa siz-u bizni kun sayin taraqqiy etib borayotgan zamon bilan hamnafas bo'lishga undaydi. Yer yuzi yaratilgandan beri insoniyat turli davrlarni boshidan o'tkazdi. Kishilarning bir-birini qul qilib bozorlarda sotganidan tortib, ayollarning o'qishiga ruxsat berilmaganligigacha tarix sahifalarida muhrlangan. Ammo hozirgi paytga kelib har bir insondan jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishi, fikrlashi va dunyoqarashini kengaytirishi uchun o'z ona tilisidan tashqari kamida bitta chet tilini bilishi talab qilinmoqda. Hatto ko'plab ish beruvchi xususiy tashkilotlar ishga olish jarayonida talabgordan oliy ta'lim muassasasini tugatganligini tasdiqlovchi hujjatlaridan ko'ra uning til bilish darajasini belgilovchi sertifikatini ustun qo'yishayotganligi barchamizga

birdek ma'lum. Shu bois qaysi tarafga qaramaylik, hozirgi paytda jahon tillari qatoriga kirib ulgurgan rus, ingliz, arab, koreys, xitoy tillarini o'rgatishga ixtisoslashtirilgan o'quv markazlari hamda maktablarning ko'payganligini ko'ramiz. Bundan qariyb bir asr oldin yashagan ajdodlarimizning bu boradagi fikrlari esa til o'rganishga bo'lgan e'tiborning ancha ilgari boshlanganligini ko'rsatadi. Xususan, Abdulla Avloniy tilni o'z asarlarida "xalqning yuragi va ruhi" deya ta'riflagan edi.[1]

O'zbekistonning jahon bozoriga kirib borayotganligi va rivojlangan davlatlar bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yayotganligi yurtimizda chet tilini o'rganish va o'rgatishning hozirgi kunda ahamiyati ancha yuqori darajaga ko'tarilganligini ko'rsatadi. Davlatimiz rahbari 2021-yil 6-may kuni chet tillarini o'qitish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari yuzasidan o'tkazdan videoselektrda buni ta'kidlab: "Biz raqobatbardosh davlat qurishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, litsey, kollej va oliy o'quv yurti bitiruvchilari kamida 2ta chet tilini mukammal bilishlari shart. Bu qat'iy talab har bir ta'lim muassasasi rahbari faoliyatining asosiy mezoniga aylanishi lozim",- degan.

Zamon talablarini hisobga olgan holda mamlakatimizda so'nggi yillarda yoshlarning chet tilini bilish darajasini oshirishga qaratilgan qator chora-tadbirlar amalga oshirilganligini qonunchilik hujjatlari va atrofimizdagi islohotlarda ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xorijiy tillarni o'rganishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qaroriga muvofiq Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish agentligining budjetdan tashqari jamg'armasiga Xalq ta'limi vazirligiga Xalq ta'limi sohasidagi islohotlarga ko'maklashish jamg'armasi uchun ajratiladigan mablag'lar hisobidan bir martalik 15,0 mlrd so'm miqdoridagi moliyaviy ko'mak mablag'larini ajratish haqidagi taklifga rozilik berilishi bunga misoldir. Ushbu qarorga muvofiq, Jamg'armaga Davlat budjetidan ajratilgan mablag'lar dunyo bo'yicha samarali natija bergan metod va darsliklarni yurtimizdagi maktab, litsey hamda oliy ta'lim muassasalarida joriy etish, xorijiy davlatlarda chop etilgan adabiyotlarni xarid

qilish, xorijiy tillarni puxta o‘zlashtirishga ko‘maklashuvchi videorolik, o‘yinlar yaratish va boshqa chet tillarini omma orasida yoyishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish uchun sarflanadi.[6]

Bugungi kunda globalizatsiya va texnologiyalarning tez rivojlanishi til o‘rganishni tobora muhim bo‘lib borayotganligini ko‘rsatadi. Chunki hozirgi paytda xorijiy universitetlarda ta‘lim olish yoki xalqaro ilmiy tadqiqotlarda ishtirok etish uchun ko‘pincha xalqaro til, xususan, ingliz tilini bilish talab etiladi. Taniqli nemis tadqiqotchisi T. Bastianning ta‘kidlashicha, chet tilini o‘rganish insonning intellektual imkoniyatlarini oshiradi va miya faoliyatini faollashtiradi. The Times Higher Education tashkilotining 2024-yil uchun dunyodagi top universitetlar reytingida kuchli 10talikni AQSH (7ta) va Buyuk Britaniya (3ta) oliygohlari egallaganligi ham fikrimizning isbotidir. Aksariyat ilmiy tadqiqotlar va maqolalar ham ingliz tilida yozilgan va bu ilmiy rivoyanish uchun chet tilini o‘rganishni shart qilib qo‘yadi. Bularga qo‘shimcha sifatida shuni aytishimiz mumkinki, ingliz tilida yozilgan maqolalar dunyo miqyosidagi ilmiy axborotning 70 foizini tashkil qiladi.[3] Albatta har bir inson o‘z fikrlash dunyosini kengaytirishni, turli xalqlarning madaniyati va urf-odatlarini bilishni, ularning tarixi bilan yaqindan tanishishni istaydi. Shunday tarixga va o‘ziga xos an‘analarga ega xalqlardan biri rus millati bo‘lib, ularning ona tili 20-asr o‘rtalarida jahon tili sifatida tan olingan. “Rus tili yer yuzida tillar tarqalishi bo‘yicha 3-o‘rinni egallaydi. Bu tilni jahonning yuzdan ortiq mamlakatlarida o‘rganishadi. Uni chet tili sifatida dunyo aholisining har sakkizinchi kishisi o‘rganadi”[7]. Fors ko‘rfazi, Hind okeani, Arab dengizi, Qizil dengiz, O‘rta Yer dengizi, Atlantika okeani sohillariga joylashgan, Osiyo qit‘asining janubi g‘arbiy, Afrika qit‘asining shimoliy mintaqalarini egallagan, aholisining umumiy soni 250 milliondan ortadigan 20ta mustaqil davlatning rasmiy tili bo‘lgan arab tili ham hozirgi kunda eng ommalashgan tillar sirasiga kiradi. Bu tilda muloqot qilish esa bizga islom tarixini chuqurroq o‘rganish va tahlil qilish, o‘ziga xos turmush tarziga ega badaviy arablar hayoti bilan yaqindan tanishish hamda o‘z davrida eng yuqori cho‘qqilarga chiqqan arab adabiyotining nozik durdonalaridan bahramand

bo‘lish imkonini beradi.[2] Shu bois nafaqat turizm, balki xalqaro kompaniyalar, IT, tibbiyot, adabiyot kabi sohalarda ham til bilish zarur omil sifatida qaralmoqda. Globallashuv jarayoni xalqaro iqtisodiy va siyosiy hamkorlikni jadallashtirganligi sababli ingliz tili xalqaro biznesning asosiy tili sifatida tan olingan bo‘lsa, xitoy, nemis va fransuz tillariga bo‘lgan qiziqish ham yildan yilga ortib bormoqda. Chunki ayni damda zamonaviy innovatsiyalar hamda ishlab chiqarishning katta qismiga yuqorida nomi zikr etilgan tillarda so‘zlashuvchi davlatlarda homiylik qilmoqdalar. Yurtimizdan yetishib chiqqan olim A. Jo‘rayev o‘z tadqiqotida shunday yozadi: “Chet tillarini bilish nafaqat iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiradi, balki xorijiy investorlar bilan samarali hamkorlik qilishga xizmat qiladi”.[4] Abdulla Avloniy “Til o‘rganish orqali inson o‘zini va boshqa madaniyatlarni anglaydi”, - degan fikrlari orqali qanchalik haqiqatni aytganligini kundan kunga jamiyatda til bilish zaruriy omilga aylanib borayotganligi misolida ham ko‘rishimiz mumkin.[1]

Yer yuzidagi aksariyat davlatlarning rasmiy tili bo‘lgan va aholining katta qismi so‘zlashadigan til o‘z-o‘zidan jahon tillaridan biriga aylanadi va bu tilni o‘rganishni istagan har bir kishi maxsus metodikalar va qo‘llanmalarga ehtiyoj sezadi. Ushbu omillarni hisobga olgan holda ayni damda tilshunos olimlar tomonidan til o‘rgatishning zamon talabiga javob beradigan oson usullari ishlab chiqilmoqda. Hozirgi kunda o‘quvchilarga til o‘rgatishda uning yoshi va qiziqishlariga ham katta ahamiyat berilmoqdi. Olimlar tomonidan bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo‘linadi:

1. Go‘daklik davri- bolaning bir yoshgacha bo‘lgan davri
2. Bog‘chagacha bo‘lgan yosh davri- 1 yoshdan 3 yoshgacha
3. Maktabgacha bo‘lgan yosh davri- 3 yoshdan 7 yoshgacha
4. Kichik maktab yoshdagi o‘quvchilar- 7 yoshdan 11-12 yoshgacha
5. O‘rta va katta maktab yoshidagi o‘quvchilar- 12-17 yosh[5]

Maktabgacha ta’lim muassasasidagi bolalarga ham o‘zlarining yoshlariga va ruhiyatlariga mos bo‘lgan o‘qitish metodikalari orqali chet tillarini o‘rgatish jarayonlari ancha oldin o‘z samarasini bergan. Darslarni turli o‘yinlar, zamonaviy

usullar orqali tashkil qilish o'quvchining tilni tezroq o'zlashtirishiga yordam beradi.

Har bir til o'rganuvchi kishi eng avvalo intizomli bo'lishi kerak. Chunki tilni o'zlashtirish uchun insondan tug'ma qobiliyat talab etilmaydi, balki doimiy ravishda mehnat va harakat bo'lishining o'zi yetarlidir. Hozirgi paytda ko'plab o'quvchilarning yo'l qo'yadigan xatolaridan biri ularning diqqatini faqat grammatik qoidalarni o'rganishga qaratishi va lug'at yodlash uchun soatlab vaqt sarflashidir. Inson bir tilni o'rganar ekan butun hayot tarzini o'sha tilga hamohang tarzda olib borishi kerak. Shu bois chet tilini o'rganishda tabiiy muhitni shakllantirish muhimdir. Bu usul o'quvchilarni tilni hayotiy vaziyatlarda qo'llashga o'rgatadi.

Til muhitini yaratishda xorijiy o'qituvchilar bilan mashg'ulotlar olib borish juda foydalidir. Chunki bu tilni o'z ona tilida emas, balki boshqa tilda o'rganish imkonini beradi. Ingliz tilini o'rganmoqchi bo'lgan kishi ko'proq shu tilida aytilgan postcardlar tinglashi, video va multfilmlar tomosha qilishi orqali keltirilgan ma'lumotlarning ma'lum qismini sensor xotirasida saqlab qoladi. Bu jarayon soatlab lug'at yodlashdan ko'ra ancha samaraliroq ekanligi tadqiqotlar natijasida isbotlagan. Shuningdek, chet tilida ravon va to'g'ri so'zlovchi kishilar til o'rganish jarayonida o'zlari qiziqqan manbalarga tayanishadi, his-tuyg'ulariga e'tibor qaratishadi, qanday qilib ijobiy hissiyotga ega bo'lishni bilishadi. Zero, ko'tarinki kayfiyat, o'ziga ishonch tuyg'usi ravon va dadil so'zlashni ta'minlovchi omillardir.[7]

Hozirda til o'rgatuvchi onlayn platformalar va dasturlar juda keng tarqaldi. Ulardan eng ommalashganlari sifatida Hellotalk, FluentU, Duolingo kabilarni misol sifatida keltirishimiz mumkin.

Duolingo daturini yuklab olgan foydalanuvchilarning umumiy soni butun dunyo bo'yicha 500 mln. ga yetadi. Uning afzallik tomoni shundaki, unda har bir ishtirokchi ball to'plashi va yangi bosqichga o'tish uchun dastur tomonidan belgilangan vazifalarni bajarishi kerak bo'ladi.

Hellogtalk asosan to'g'ri muloqot qilish ko'nikmalarini oshrishga qaratilgan ilova bo'lib, u orqali o'rganmoqchi bo'lgan tilingizda so'zlashuvchi insonlar bilan muloqot qilishingingiz, o'zaro ovoqli va videoxabarlar orqali suhbatlashishingiz mumkin.

FluentU- bu til o'rganishni videolar orqali o'rganmoqchi bo'lganlar uchun juda foydali dastur. U musiqiy kliplar, yangiliklar, suhbatlar va film trailerlari orqali tilni o'rgatishga mo'ljallangan.

Yuqorida sanab o'tilgan online platformalar juda keng tarqalgan va ular mustaqil shug'ullanish orqali til o'rganishni istaganlar uchun ishlab chiqilgan. Ammo olimlar o'rganuvchining yoshi va fikrlash qobiliyatidan kelib chiqib turli metodlar ustida ham izlanishlar olib bormoqdalar. Xususan, ko'plab o'quvchilarda o'z samarasini bergan usullardan biri bu kommunikativ yondashuvdir. Ushbu metod talabalarni faol suhbatga jalb qiladi va ularni o'z fikrlarini ifoda etishga o'rgatadi. Bu usul muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishi va o'quvchilarni tilni amaliy qo'llashga o'rgatishi bilan boshqa metodlardan ajralib turadi. Til o'rganishda kommunikativ yondashuvning samarali ekanligi mahalliy tajribalar orqali ham isbotlangan.

Xuddi shunday metodlar sirasiga differensiyalashgan o'qitish usulini ham kiritishimiz mumkin. Bu usul o'quvchilarning individual xususiyatlari va o'ziga xos qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda yaratilgan bo'lib, uning asosiy maqsadi har bir til o'rganuvchi bilan alohida shug'ullanish, uning qiziqishlariga mos keladigan o'quv materiallaridan foydalanib darslarni tashkillashtirishdir.

Xulosa qilib aytganda, XXI asrda til o'rganish va o'rgatish jarayonlari butun dunyoda sezilarni o'zgarishlarga uchradi. Texnologiyalarning rivoji, kommunikatsiya vositalarining kengayishi va globalizatsiyaning ta'siri tufayli, endilikda til o'rganish faqat lug'at yodlash va grammatika qoidalarini o'zlashtirish bilangina cheklanib qolmaydi. U o'quvchilarni o'zaro muloqot qilish, boshqa madaniyatlarni tushunish va globalizatsiyalashgan jamiyat bilan aloqa o'rnatishga tayyorlaydi. Bu jarayonning samarali bo'lishida esa zamonaviy pedagogik yondashuvlar, turli metod va usullarni qo'llash muhim rol o'ynaydi.

Yurtimizning ko‘plab ta’lim muassasalarida til o‘rganishning samarali usullari, asosan, zamonaviy texnologiyalarning an’anaviy ta’lim metodlari bilan uyg‘unlashgan holda olib borilayotganligida ko‘rinadi va bu ta’lim sifatining oshishishiga hamda tilni o‘zlashtirish jarayonlarining tezlashishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Hozir zamonda har qanday sohaning mutaxassisi bo‘lish uchun insondan avvalo o‘z ona tilisini yaxshi bilish, undan keyin esa bugungi kunda rivojlanib borayotgan mamlakatlarning aholisi so‘zlashadigan tilda muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantirish talab etiladi. Bu nafaqat shaxsiy rivojlanishga yordam beradi, balki jamiyat taraqqiyotga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Bir tilni bilgan insonda u tilda so‘zlashuvchilarning madaniyati, tarixi haqida chuqurroq izlanish va bu ma’lumotlarni o‘z xalqi va millatiga yetkazish imkoniyati b‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O‘zbekiston, 1913
2. Arab tili [Matn] : darslik / A. Abdujabborov. – Toshkent: Tafakkur, 2020
3. Elseiver. Global Scientific Literature Analysis, 2021
4. Jo‘rayev A. Globallashuv vat il o‘rganish. Toshkent: Ma’rifat, 2020
5. Mirqosimova Marg‘uba. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat’ ,2021
6. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.01.2022-y., 09/22/34/0048-son; 20.10.2022-y., 09/22/612/0949-son
7. Алишер Абсаломов. Рус тилини ўрганишнинг энг самарали усуллари. – Тошкент: «Янги асп авлоди», 2020